

CAŘIHRAD

1870

I

(*S Burghurlu*)

ASI HODINKU VÝCHODNĚ OD SKUTARI PO-
vznáší se kuželovitá hora Burghurlu. Vyšší polovice její není
obydlena, není však také pusta. Nizounké vonné keře a květ-
naté traviny pokrývají ji až nahoru, na vrcholu stojí dva neb
tři košaté stromy a nevelká, zídka obehnaná zahrada s dom-
kem — zahrada je samá květina, mezi květinami leží hrob a
v hrobě poustevník derviš Tašiloba.

Jaký to musel být muž, vyzrálý samotou, vznešený stálým
dojmem vznešeného obrazu! Prostý ten derviš, nemilující
houfní společnosti havranů, orlem zaletěl sem do tiché sa-
moty, usadil se na místě, odkud duch jeho s tíše rozepjatými
křídly vznášeti se mohl nad nejkrásnějším obrazem celého
světa a duše jeho stále kochati se mohla v nejkrásnější básni,
již dovedlo lidstvo a příroda! Stál tu na pokraji Asie, před
ním rozestřen Cařihrad, Bosphorus, Bílé moře, Černé moře a
kyprá, zelená všude země!

Ano, musíš ustoupit zpět přes moře, postavit se do druhého
dílu světa, aby zrak tvůj obemknul obraz, ježž není lze popsat
a jemuž není rovno. Cokoliv sobě fantasmie kouzlila o pohledu
na Cařihrad, Cařihrad sám to překonává, on nedegraduje
obrazotvornost jako Řím, Paříž, on ji netušeně povznáší. Ca-
řihrad je jediný ve své způsobě, porovnání s jiným nějakým
místem není vůbec možno. Cařihrad popsat bylo by totéž co
napsat nejskvělejší báseň, zde básnila celá historie a celá pří-
roda, zde jako by celý vesmír a všechny zvuky i barvy,
všechny formy i myšlenky jeho byly se sloučily v báseň.

Seděli jsme naproti tomu obrazu a hodina mýjela po ho-
dině a nemohli jsme se odloučit. Vzduch byl jasný, jenom
vzdálenost kladla na město měkkou, modravou mlhu, ale
viděli jsme každou barvu a každou linii. Hora dýchala samou
vůni a kolem nás byl boží klid, svaté ticho. Vidíme obrovské

město, ale neslyšíme tlukot jeho srdce a vřavu jeho úst, vidíme rozvlněné moře a steré po něm lodi, ale bouchání vln a hvizdot korábů nenese se až k nám. Slyšíme-li vůbec něco, je to šepot dějin, ten nás ovívá, šelestí a šumí zas jak vzdálený vodopád a vedle nejvyšší rozkoše vkradla se nám do srdce již bolest. Vždyť vidíme život a smrt, světové město a světový hřbitov zároveň. Vždyť ty lesy stambulských cypřišů vyrůstají z trouchně pohřbených zde národů a ten krásný Cařihrad je jen smutnou hrobkou dějin! —

Hledíme na město a vidíme prales, kultura jedna tu vypučela z kultury druhé, padlé; nejdřív se na nás usmívá hravá báj dob předhistorických, pak rozkvétá jasný názor hellenský, pak přicházejí časy byzantinské a po těch „zjevení“ či „koran“ — již se klade i tento v hrob a les vyrůstá z něho nový, říkají mu „svět a názor moderní“, jenž nemá ani mythu, ani bible, ani zjevení. Ano, již také třetí světová říš islamu prohnívá, po Arabu a Tataru přišel Osman, ale již i ten v měkkém vzduchu zdejším pozbyl síly a nehybný koran nedodá mu nové. Ovšem roste kruh vyznavačů islamu, čítající nyní již přes sto milionů, pořád ještě; také pravda, že Cařihrad je kruhu toho středem, a konečně i to je pravda, že Turek není z „nejhorších“, turecká doba nebyla horší byzantinské, nikdy Turci nezhanobili hrobů, kostelních nádob atd. jako sami Latiníci, kteří mrtvoly vyházeli z krypt, koně své napájeli z kalichů — ale historie kráčí rychle, Osman kráčí pomalu. Ovšem prorokoval „Oslavený“ *), chudý ten pastvec mekkánský, jim kdysi: „Dobudete Stambulu a sláva knížeti, sláva vojsku, jež to učiní“, a proroctví jeho se vyplnilo, poslední Paleolog zhynul pod tureckými ranami na hradbách byzantských — avšak prorocká ústa nepronesla se o t r v á n í. Turek cařihradský žije jen jakoby ve snu, sedí, kouří a nečinně očekává dějů příštích, ledaže někdy sousedu pošeptá proroctví nové, neznámého původu a jen ústně se šířící, že „přijde od severu hrdina s plavým vousem a Cařihradu dobude“. Jaká to bude budoucnost? Ať jakákoliv, slavná bude zajisté. Ještě nedostoupil Cařihrad své výše, jeho po-

*) Oslavený — Mohamed.

loha, vůbec vše určuje mu: Staneš se centrem světa! — —

Mimovolně začíná zrak se rozbíhat od tak zvané Sigmy Bílého moře. Zde je bod zvláštní, sbíhát se u něho Bílé moře s Bosporem a Zlatým rohem, hodinu hlubokým to skvostným přístavem cařihradským. Nejdřív vystupují od modrého moře černé valy, pak bílé zdi serailské, za nimi temné cypřiše, za nimi Seraj sám, Aja Sofia s pyšnou svou kuplí a štíhlými minarety, a zase paláce, kuple, minarety, zahrady přese všech sedm terasových pahrbků, na nichž rozložen Cařihrad, až zase dolů k bílému, mramorovému Dolmabagdže na druhém konci Zlatého rohu, kde zaráží již bystrá vlna Bosporu. Tisíckrát opěvaný Bosporus! Je to moře i řeka zároveň, ale jak mizí všechny velebené krásy Rýna a Dunaje před krásami břehů bosporských! Vody vyššího Černého moře přelévají se zde do Bílého moře proudem tak bystrým, že pouhá plachetní loď proudu nepřemůže. Pět mil je Bosporus dlouhý, v sedm se šíří jezer a jeho břeh samý záhyb, útulek lodí a lidí, samý sad a samý ráj! „Akindisi“, řeka d'áblova, říkají Bosporu, a břehům jeho říkají „zlatá spona“.

Tomu ráji rozuměli za všech dob, a jak oko běží od Cařihradu k Černému moři po břehu evropském a zase zpět po břehu asijském, všude se dotýká míst rozkošných a historických. Hned na počátku, vedle Cařihradu, vidíme Funduklu, kde stával chrám Ajaxovi věnovaný. Pak Kuručesme, kde Medea s Jasonem na kolchickém svém útěku přistála. O něco výš amfiteatrální Bebek, v němž kvetl kultus Diany, a za ním Rumili Hissar, kde Darius převedl voje perské. Dále Balta Limani, sídlo největšího státníka tureckého, pašete Redšida, a kolébka velkých státních smluv. Pak Stenia, kde Argonauti seprali se s králem Amykem, — Therapia, kde Medea rozlila jed a Benátčané s Janovany bitvy námořské sváděli — čarovné Boejukdere, letní sídlo diplomatů, a dál a dál se kladou hnědé hory, někdejší sídlo harpyjí, až k staropověstným, pěnou Černého moře pokrývaným Symplejadám. A po asijském břehu místa ještě půvabnější, Kavaghy, Bejkjoes, Indžir Kjoei, perla Bosporu Kandili atd., samý mythus a plno kras, až k Bejlerbeji, letnímu zámku sultánovu a zároveň počátku města Skutari. Skutari pod námi skví se orien-

tálním ohněm rudých a žlutých barev, divně se vyjímá vedle toho rozlehlého, obrovského svého hřbitova, pokrytého tichou, temnou cypřiší. A hnědé břehy zase se kladou dál až do nekonečna a podél nich lesklé Bílé moře se šťastnými „ostrovky princů“, s ostrovem Bulwerovým — a již zrak se přesunul zase přes vody na břeh evropský, blíží se Sigmě, obzírá Stambul.

Zrak se noří v budovy Seraje a hledá tam to Guel-hane, „dům růžový“, odkud v hedvábném sáčku vydán dokument na rovné právo všeho vyznání — první to hřeb do rakve Osmanův. A zase bloudí dál, až k minaretům Achmedie. Tam vraždili se za Justiniána „Zelení“ a „Modří“ po několik dní, tam, za našeho již věku, pobiti janičáři do posledního — a byli poslední silou osmanskou!

Nad Achmedii vznáší se hustá mlha a je ruda jako krev. Dlouho to nebude trvat a zhoustne v oblak!

II

(U m o s t u)

CARĪHRAD MÁ V SOBĚ JISTÝ BOD, KDE ZDÁ SE že veškerý svět má své dostaveníčko a veškeří národové své vyslance. Postav se k dřevěnému mostu, vedoucímu přes Zlatý roh, a za hodinu viděls všechny národy, vyjma snad obyvatele Patagonska a ostrovů australských; slyšels také stero jazyků, o nichž ani nevíš, kam je vřadit. Avšak musíš se postavit na stranu, kde začíná křesťanská Galata, na druhé straně leží nepoměrně klidnější, čistě turecký Stambul, a není na tam tom konci mostu jiné vřavy, než jakou má obyčejný rybí trh, kvetoucí od rána do poledne, a jakou ob den způsobuje tam nějaká poprava. Vlastně je po případu celý Cařihrad popravistěm, nejen rybí trh na konci dřevěného mostu.

Také si smíš pod Galatou dovolit pozorování dotěrnějšího spíše než pod Stambulem. Je ovšem pravda, že křesťanům málokdy víc stává se nějaké násilí, a že jedinou dobou, kdy není dobře křesťanu vyjít na ulici, je Ramadan; zvláště zlá je noc dne 27. měsíce toho, noc „Lejlet ul Kadr“, kdy koran

byl seslán na zemi, kdy sestupují andělé, aby lidem žehnali, otevřenými branami nebeskými každá modlitba vchází, každý kámen se modlí a mořské vody své slanosti pozbývají. Avšak jindy je bezpečno a konečně nečinili Turci jiným nikdy něco horšího než jiní jim, a pověsili-li několik arcibiskupů v plném církevním ornátu, odpověděli tím jen Řekům, kteříž byli dříve mekkánského mollaha i s těhotnými jeho ženami co nejukrutněji povraždili. Uhři, jichž generál Kinis dal zajaté Turky za živa upíkat, v stoupách rozetřít, svázané hladovým sviním házet, nebo Benátčané, kteří nedostáli Turkům nikdy v slově, nebo papežové, kteří přímo kázali, že slovo Turkovi dané nikdy nevíže, nenaučili mohamedány věru ničemu pěknému. Koran přímo zapovídá všechno násilí při obracení na víru svatou, často ovšem zapomenuto naň, velmi často, ale nikoli vždy! A nyní mají před „Franky“ k tomu ještě blahodárný strach.

Přes most to jde plným proudem a u mostu je jen malé prostranství, za tím pak uzounké, klikaté, strmé uličky galatské, plny krámů a kaváren: lze sobě pomyslit pak život zde a jeho vřavu! Mimo to je zde hned také „bidbazar“ („všivý bazar“) čili trh vetešníků, a odtud, od břehu, vycházejí také všichni pouliční prodavači, kteří od domu k domu vykřikují své zboží. V Cařihradě čekají hospodyně, až co jim kdo přinese k domovním dveřům, a často ti i v hotelu, žádáš-li sodové vody, řeknou: „Muž nešel dnes se sifony kolem!“ Sotva prodavač sestoupil s mostu, začne řvát, přepodivná slova a zázračně často zkroucená; „Majdanos!“ (petržel), „su“ (voda), „šeker“ (cukr), „sučuk“ (klobásy), „čömlek“ (hrnky), „tütün“ (tabák), „kysrak“ (kobyly), „lahana“ (zelí), „karota“ (mrkev), „kukles“ (hračky), „flaneles“ (flanely), „tenekdžis“ (spravovač plechových rour na střeších), zní jedno přes druhé, každý, vše a ve všech možných jazycích se zde vykřikuje, a každý výstřik ostře se liší od ostatních. Všechny ale splývají zas v hukot jediný až ohlušující, jakoby na posměch tomu muezinu, který nad námi s pavlánu štíhlého minaretu do světa výzev k modlitbě provolává. Brada se mu hýbe, vousy potřásají, ale ani jediného zvuku nesnese se dolů.

Malé to náměstí u mostu je nám zároveň obrazem, jakýže

život se rozvíjí, kde Západ slévá se s Východem, kde mísí se dvě velké kultury spolu, i kde zápasí tvrdohlavý řád starý s vítězícím novým. Zápasí — a oba válí se v orientální špíně! Špína pokrývá vše, od přístaviště lehýnkých, vrátkých kaiků (kocábek), odkud každý okamžik zazní výkřik strachu, buď že někdo sklouzl s blátivých schůdků, nebo vstoupiv do kaiku se nebezpečně zahoupnul, až nahoru po střechy domů, pokrytých štítky všech možných asekurac evropských, na nichž sv. Florián, stříkačka, pták fénix atd. Hned u mostu je prádlo na fezy a tisíce fezů už vypraných, nastrčených na plechové formy, vyjímá se dosti komicky. Výš jsou lázně orientální, elegantní a bohaté, níž lázně evropské, špinavé k nepopsání. O dva kroky dál je bursa cařihradská, dům dvoupatrový sice nevelký, ale věnovaný účeli svému zcela. Stojí za návštěvu. Uvnitř dvůr, kolem dokola samé pavlače, za nimiž úřadovny, a k pavlačím vedou železné schody. Na schodech a na pavlačích stojí kupci a prodavači, rovněž po celém blátivém dvoře, a řvou svá nabídnutí a podání zdola až do druhého patra. Zároveň je to dům průchodní a ze tří ulic procházejí tímtež dvorem stálé proudy lidu! Je ovšem také zvláštní sál v patře prvním, ale nestačí. Mimo to jsou ve dvoře všeliké krámky, pak podomovní prodavači ovoce, pečiva a paštik, ano i káva se tu vaří pod širým nebem. Podívejte se na některý zvláštní hlouček kupců. Jsou Řekové, ošumělí, neučesaní, každý z nich drží koupenou buchtíčku v ruce, je to celý jeho oběd, jediná strava až do večera, kdy vyjede si pak parníkem do některého rajského koutu na Bosporu, kde má knížecí vilu a v ní bohatství na miliony!

Avšak vraťme se na prostranství ven a postavme se na nějaké místo příhodné. Vedle nás umístil si „lokumdži“, cukrář, do věčného bláta stále postříkovaného „makadamu“, stolek svůj. Na stolku hrčí hračka, malý plechový mlýnek; cukrář dolívá na mlýnek pilně vody a křičí přitom: „Kušlokum!“ (cukroví), „jaurt!“ (kyselé mléko), „mahalebi!“ (rejžová mouka s vodou a cukrem). Kolem něho obchází prodavač vody; má vodu v skleněné konvi, na níž trychtýř s kusem ledu. Naproti nám je kiosk, formou pražským kioskům podobný, ale větší. Kiosky jsou tu majetkem vlády a vláda

v nich prodává pečivo, limonádu, ovoce, ano i kořalku a víno. Zde tedy již i vláda „dopouští se vína“, na druhé straně v Skutari je ještě zakázán prodej i vína i kořalky — ale jen proto, že anatolský paša prodává obé tajně sám. Již sobě orientál přisvojil zcela tu líhovou náuru evropskou a nastalá blasfemie jeho lituje, že prorok slibuje v ráji „jen řeky mléka a ne araku“. Odhoda dolů šíří se ta kultura, je známo, že Selim jen proto rozkázal Benátčanům odejmout ostrov cyperský, že slýchal o cyperském víně, i že na př. Mahmud II. pil již jen čistý líc a zemřel chlastavostí.

Nárožní dům za kioskem má v přízemí kavárnu. Před kavárnou sedí na nízkých, slaměných sedadlech Evropané i Turci, popíjejí turecké kávy, jež se pije bez cukru a bez mléka i s kalem, a všichni kouří z čibuků nebo z nargileh (dýmek vodních). Kavárny jsou pro Orientála větší potřebou než pro nás hostince. A přec byla již doba, kdy v celém Cařihradě nebyla kavárna ani jediná. Za to, že vzbouření proti Osmanu II. začalo v kavárně jedné, dal bratr jeho Murad IV. zničit kavárny všechny, pět set. Týž zapověděl také kouření tabáku, v přestrojení mísil se mezi prostý lid, vyhledával tajné kuřáky a vlastnoručně je odpravoval. V bazarech, kvůli zboží, nesmí se posud nikde kouřit, takto bylo v Cařihradě kouření již často zapovídáno, někdy se nesmělo kouřit vůbec, někdy jen z dýmky, ale v Cařihradě trvá vůbec každý příkaz jen do třetího dne, čtvrtého si ho nikdo víc nevšimne. Nyní má každý muž čibuk v ústech, každá ženská a každý klučíc cigaretu, a na lokálních parnicích zdejších jsou zvláštní sluhové, kteří stále musí roznášet žhavé uhlí a zapalovat.

Po chvilkách přistoupí z kolemjdoucích k nám machnatá některá starší ženská, v nepořádném evropském obleku, nebo přiošumělý muž s nejistým pohledem, a osloví nás francouzsky, italsky nebo rusky. Jsou to kuplířky a kuplíři zdejší, cizincům známi tím, že ruka již při pohledu na ně sáhá opatrně na kapsu, v níž se skrývá revolver. Zrak překlouzne s jich postav hned zase na pestrý proud. Právě cválá kolem kavalkáda, samí evropští cestovatelé, jižto sobě byli zajeli přes Stambul někam „k sedmi věžím“. Jezdci to rozličné kvality, s bílými závoji na kloboucích a veselým úsměvem na tváři. Za každým

z nich běží pronajatel koně, vyčouhlý, bosý chlapík; modrý třapec jeho špinavého fezu hází se sem tam a jeho hůl stále bije do kostnatého zadku koně. Mrzutě pohlízejí za kavalkádou dva statní Turci, mužové patrně bohatí. Jdou vedle sebe, aniž by hovořili; nevelké ale zavalité jich postavy pohybují se přirozeně, ostré oko jako by kázalo: „Posud jsem zde pánem já!“ Tváře jich jsou oblé, zdravé, nos velký, rovně klenutý. Na hlavě mají sněhobílý turban — „jen pes křesťan bojí se pohlédnout do hněvivého oka Allahova“ a má u klobouku nebo čepice stínidlo —, na těle sněhobílý kaftan, pod ním hedvábný šat různé barvy, kazajku modrou, pás červený, baňaté spodky žluté, punčochy opět červené, a na nohou mají žluté botky nízké. V ústech jim vězí skvostný, dlouhý čibuk, v prstech jedné ruky probíhají kuličky růžence, „tesbethu“, jichž musí být zrovna 99. Je to hračka, ne modlitba. Starší z nich má k pasu přivázaný těžký sáček; zajisté je v něm samé zlato — až přijde Turek domů, zmizí to zlato pod zem, obyčejnou to zde skříň. Je zajisté poctivě vyděláno, nepoctivost, lež a podvod přenechává Turek Řekovi a Arménu.

„Barnabak!“ (pozor!) řve basový hlas a jednospřežná turecká talika houpá se kolem. Je to kočár stavěný jako houpačka, nahoře, zpředu a vzadu krytý, po stranách otevřený; někdy mívá skříň jeho také formu prolámané koule, vždy je ale pestře natřena a z temné půdy vykvétají květiny, zlaté arabesky atd. Uvnitř vozu sedí několik ženštin, zahalených, ale zvědavě pohlížejících po vůkolí. A opět „barnabak!“. Druhý, trochu delší povoz, skoro omnibus, nad nímž střecha je na sloupcích; sedí v něm as deset ženských. Tento druh povozu nazývá se „arba“, zapřaženi jsou do něho dva voli, čistě umytí, pestře vyzdobení; ze jha na krku povznáší se dlouhý prut, hezky do výše, přehnutý až nad ohon a všecek ověšený červenými, žlutými a modrými třapci. „Guarda — guarda!“ zní to sem a tam, bulharští a arménští nosičové, „hamalové“, stoupají pevným krokem kolem a každý z nich má na sobě vrch zboží, několik centů. Mezi nimi nese jeden hamal celý masný krám a veškerá jeho zabitčata jsou okrášlena pruhy růžového flóru. A „guarda — guarda!“ — majestátním, tichým krokem sune se kupředu celá řada velbloudů

s bednami a košíky, a za velbloudy zas celá řada oslů, jeden z nich vleče klády, jež jedním koncem do vidlice svázaný leží mu na krku, druhý nese v koších štěrk, třetí cihly, čtvrtý kámen, zde se i kámen prodává na váhu. Šest hodin daleko musí se přivázat dlaždičky a není silnic ani povozů. Pronikavý hlas celé smečky kluků zahvizdne teď vzduchem, kluci se tlačí mezi lid a nabízejí právě dotištěné noviny turecké, řecké a francouzské.

Pokročme o kousek dál, až za mostní budku výběřčího. Dřív ovšem musíme zaplatit pět para vstupu — taxa je zde velká, za vůz na př. platí se šest piastrů.*) Budou nyní stavět most nový, posavadní je nízký a neúhledný. Zároveň s námi přistoupili k výběřčímu dva turečtí důstojníci. Pozdravují se, ruka pravá jede skoro až k zemi, jako by zdvihala prach ze země, a klade se pak na prsa — „tobě patří mé srdce“, znamená to. Pozdravuje-li nižší vyššího, klade ruku také ještě na čelo — „i můj duch!“. Důstojníci oba znají se velmi dobře. „Dzien dobri, panie!“ začíná první — v tureckých službách je Poláků již až příliš mnoho!

Opřem se o zábradlí. Pod námi clounají modré vlny Zlatého rohu, lítají kaiky jako šípy a otáčejí se parníky; před námi mění se směsice lidu. Již zase tu jedna karavana evropská, ale patrně dávněj již zde usedlá. Dvě dámy nechají se nést v elegantních, pozlacených nosítkách, za nimi jdou páni: všickni mají fezy na hlavách, jeden z nich velkou plstěnou přilbu bílou po způsobu našich hasičských: hřeben přilby je ve výběžku otevřen a slouží co ventilátor. Žebráci v řadě kolem chodníku sedící nastrkují proti nim plechové mísky své a vřeští. Chudě oblečený, krásně rostlý Bulhar, s huňatou beranicí na kosmatých vlasech, vede ohromného medvěda na řetězu; za ním nese žena jeho, rovněž krásně rostlá, opici a bubínek. Vysoký, hubený střelec čerkeský, prsa vystlaná samým nábojem, chce přejít na druhou stranu; medvěd mu stojí v cestě a střelec skočí přes něho jakoby přes nízkou stoličku. Klidným, majestátním krokem přichází vysmáhlý Egyptan; má přes turban přehozený hedbávný šá-

*) Šedesát našich krejcarů.

tek, s něhož splývají dlouhé hedbávné šnůry co okrasa. Houfec marokánských židů, Sefardimů, hádá se v rychlé chůzi své a žvatlá španělsky. Za nimi jde houf polonahých dělnic; skoro každé sedí na krku dítě. A za těmi zas kolíbá se tlupa starších i mladších tureckých žen ošklivým krokem svým. Jsou to ženy nějakého tureckého hodnostáře, před nimi jde černý tučný kleštěnec a za nimi druhý „nuk“ čili „pověřenec“, jak mu zde říkají s úšklebkem.

Dva dervišové z řádu mevleviů (tančících) kousají mezi chůzí s takovou chutí do oranží, že sladká šťáva stříká jim až na plstěné klobouky, vypadající jako u nás klobouky na filtrování kořalky. Opatrně se vyhýbají starému špinavému poutníku mekkánskému, jenž právě rozstírá houni svou na zemi k modlitbě. Nikdo ho nevyruší vzdor tlačenci. Je známo, že Turek vykonává své modlitby bez ohledu na místo a vůkolí, kdykoli mu napadne; často se dá náhle do modlení, jen aby zrychlil konec nepříjemné mu rozmluvy. Poutník náš má na hlavě turban zelený, na znamení, že pochází z rodu prorokova a dcery jeho svaté Fatimy. Fatima byla sice jedinou dcerou Mohamedovou, jížto se udržel kmen jeho, ale potomstvo tak se rozmnožilo, že býti z krve prorokovy není ani žádnou zvláštní ctí. Otrhaný potomek, který zde právě kleká, nemá mimo lahev na vodu, jež se mu houpá po boku, a kompas na prsou pražádných zvláštností na sobě. Řídí si kompas s pečlivostí ouzkostlivou, ačkoli stojí psáno: „Nezakládáť se pobožnost v tom, obracíte-li tvář k východu nebo k západu.“ Avšak — pobožnosti zde v Cařihradě ubývá takto již nesmírně, sbor ctihodných „ulemův“ lamentuje v prázdných mešitách každodenně, a již často musil policejní ministr vydat přísné rozkazy, jen aby se ta mládež alespoň trochu modlila. „Mnozí mladíci,“ zní rozkaz jeden, „nedbají v mešitách žádného kázání a napomenutí, zasedají si do koutků a žvaní zde, jako by byli v holírně. Jiní se procházejí po mešitě, hrají si s růžencem nebo titěrností jinou. Kdo bude v počínání takovém dostihnout, obdrží bastonádu, že mu až nehty od prstů odskočí.“

Opět dvě postavy úřední. Kavas, četník v černém obleku se šavlí po boku a fezem na hlavě, a nějaký vyšší — „effendi“, máť na znamení své hodnosti effendiovské či panské kovové

pouzdro s ingoustem a perem za pasem. Za nimi nese silný muž malou mužskou postavičku na krku, oděnou po evropsku. Postavička je „trpaslík sultánův“, mužík veselý, jehož najdeš všude v Peře, kde hudba a hezká sklepnice. Nosič trpaslíkův vede také na hedvábné šnůře hračku svého trapitele, živou berušku růžově natřenou — barvení berušek je zde oblíbeným zvykem.

Žebrající slepec přichází chodníkem a ohmatává holí půdu. Člověk by se podivil, jak že zde dovede se procházet bez ourazu, kdyby nevěděl, že slepec je — Řek a slepota pouhou přetvářkou. Došel až na konec mostu, vyndává klidně pikslu s tabákem a pouští se do klepu s mužem, jenž pod každým ramenem drží roztomilou mladou antilopku na prodej.

Zas jiné a jiné houfce. Ženy z Damašku, zahalené kvítkovanými pestrými závoji, že nemožno ni oko spatřit; mouřeninky skoro vesměs nepěkné, ale stále se smějící a koketující na všechny strany; svalovití, vykasaní tahouni lodí, nesoucí spousty provazů; švitořiví Řekové v parádě, vesty samé stříbro, sukýnky jako sníh, střevíce samá růže; ruští poutníci jerusalemské v černých hábitech, skromní a bojácní; lodníci v svátečně bílém obleku — bůh ví, jakého jsou vyznání, že dnes v úterý mají neděli!

Mimovolně jsme pokročili dál, protlačili se lidstvem až ku středu čtvrt hodiny dlouhého mostu. Náhle nás tíseň sevře se všech stran tak, že nemůžeme ani dechu popadnout. Byliť otevřeli most, aby projel koráb do vnitřního vojenského přístavu, proud lidstva se zarazil, a zároveň přistál lokální parník skutarský a vychrlil několik set lidí na totéž místo. Ale jen okamžik, a již můžeme opět „volně“ kráčet dál, šťouchání a šlapání ze všech stran.

III

(Sultán)

„SULTÁN!“ JIŽ OD DĚTINSTVÍ BUDILO TO SLOVO v nás závist. Vidíme ve fantasii své ihned rajske zahrady, mramorové paláce, zlatá zábradlí; všude démantů a perel jako

písku; slyšíme tajuplnou hudbu vzdálených nástrojů strunových, šplouchání fontánů, šepotání sykomor; kolem nás svítí oči a smějí se korálové rty odalisk, krásnějších než andělé na nebi. Cítíme v sobě moc neobmezeného vládce, kdy kynem, sklesne život lidský, šlapem po hrdlech otroků, pro zábavu nařizujem válku vražednou — lechtáme se pocitem neobmezenosti a plynoucího z ní tyranství. A vyslovíme-li „sultán osmanský“, je vše to v naší fantasii již na míře nejvyšší, a co střed vši té vysněné krásy skví se nám „Seraj“!

Jakž ale to „Seraj Burnu“ vypadá v skutečnosti! Krásná ovšem poloha, že jí nemá žádné jiné sídlo vladařské. Z jedné strany Zlatý roh, z druhé Bílé moře, návrší samá mírná terasa. Plno tu paláců nejrozmanitějšího slohu, čarokrásné pavilony nad mořem, kiosky pod staletými cypřišemi, rozlehlé pěkné zahrady u věčném květu, nádvoří pohodlně dlážděná a pokrytá starými stromy, mezi nimiž volně se procházejí majestátní žirafy — ale všude ticho jako v hrobě, i turecké stráže jen si hesla šeptají, a zasměje-li se cizinec hlasitě, již se po něm všechny hlavy otáčejí a dragoman klade prst na ústa. Sultánové se již dávno vystěhovali do paláců modernějších a přicházejí sem jen při zvláštních příležitostech a při nastolení svém. Přec je Seraj Burnu jedním z nejsvětějších míst celého mohamedánského světa. Ve „svaté komoře“ zdejší je uschován „sandžak šerif“, svatý prápor, slouživší kdys co opona stanu Aišina, nejmilejší ženy prorokovy, a nyní co fanatisující zástava, kdykoli je v nebezpečí vlast a víra; dále je tu plášť Mohamedův, jeho vous a onen zub jeho, kterýž mu vyrazili v bitvě bederské, kdy mu pomohl (ovšem neviditelně) archanděl Gabriel sám s 3000 ozbrojenými nebešťany; konečně šlépěj prorokova, jež se vtiskla v čtyrhřanný vápenec, když při stavbě svaté Kaaby těžký kámen zdvihal.

K těm posvátnostem arci se nevěřící nedostane, jeť i málo věřících, kteří by dosáhli přístupu. A co se týče ostatního — málo spatříš věcí zajímavých, projdeš-li tou neúhlednou branou, od níž má celá osmanská říše název „vysoká porta“. Navštívíme bývalý audienční sál; za tím hustě zamřížovaným oknem vlevo stáli poslanci cizích mocí, nebyliť hodni, aby přistoupili blíž, a za oněmi dveřmi byla garotáže pro ty,

kteří zde upadli v nemilost — trůn a katiště vedle sebe! Vejdem do „knihovny“, v níž několik set opisů koranu, některé tak krásné — vykládá ti naivní dragoman —, „že je ani kněz přečíst nedovede“. Vejdem do musea, kde spatříme obrovité, na velbloudech kdys nošené praotce našich tureckých bubnů, řetězy, jimiž dřív každého večera úžinu Dardanelskou a Bosporus zavírali, prastaré mitrailleusy a vedle nich zcela nové pušky, pocházející z povstání na Kandii — jsou pokryty rudou krví! Projdem pak arsenálem, kde na statisíc pušek po zemi, po stěnách i zavěšených v kupli, a množství dobytých praporů — na černoohorských a bulharských z posledního povstání je zase čerstvá ještě krev! A pak si projdem ještě kolonády druhého dvoru serajského a vymřelou nyní, kdys nesmírně živou kuchyni, pokrytou malými kuplemi místo komíny. Zde se vařilo pro celý dvůr, pro všechny návštěvovatele, pro chudé i pro janičáry. „Každého pátku zasedl po polední modlitbě sultán do kiosku na severní straně druhého dvoru serajského; janičáři seřadili se v kolonádách protějších a očekávali pilaf svůj ze sultánovy kuchyně. Svých lesklých kotlů kuchyňských*) užívali, aby vyslovili spokojenost nebo nespokojenost. Když na vyzvání, aby sobě pro pilaf šli, žádný janičár se nepohnul a kotle zůstaly pokryty, musilo se pátrat po stížnostech celého sboru. Byl-li sultán dosti mocen, dal nosiče kotlů co vůdce nespokojenců sebrat katem a postínat. Obyčejně ale zvítězili janičáři a žádosti jejich — nechť již sobě přáli peněz neb hlav hodnostářských — musilo se vyhovět. Upadl-li sultán sám v podezření, jako na př. Osman II. v podezření to, že chce se zprostiti celého janičářského sboru, byl ztracen — změny na trůně byly janičárům velmi milý, musilť jim každý nový sultán vyplatit značnou sumu.“

Již se těch surových janičárů sultán nebojí, není jich více. „Jeniskeri“ bývali svatým vojskem, zasvětil je velký svatý hadži Bektaš, a všichni historikové chválí jich udatnost i nadšenost. Zárod jich byl již z Malé Asie, v Evropě se rekrutovali

*) Snad je každému známo, že kuchyňský kotel byl hlavním odznakem janičárův. Dervišové Bektašovi světili jim je vždy, kdy šli do války, a ztráta kotle byla totéž co jinde ztráta praporu.

ze slovanských pochytaných a mezi Turky vychovaných dětí. Avšak ubylo jim nadšenosti i udatnosti a stávali se zato zpupnější. Sultán Mahmud konečně na ně vyzrál. Vycvičil sobě vojsko vedle nich, popudil lid proti nim, získal sobě kněžstvo. Janičáři tušili pikle a v noci na 15. června 1826 vynesli kotle své na Atmejdan (masný trh ve čtvrti janičárské, vlastně „náměstí koňské“). Ale když ráno počali bouřku, bylo vojsko proti nim již připraveno, kněží rozvinuli svatý praporek prorokův, veškerý lid cařihradský (krejčovci v jeho čele) se srotl, janičáři jsou pobiti, upáleni v kasárnách, porubáni jednotlivě na ulicích. Hrůzné, ukrutné krveprolití — Atmejdan je od té doby pouhou pouští, po janičárech nezbylo ani památky, leda to zvláštní museum ve zbytku kasáren, kde možno studovat na dřevěných figurách jich kostymy, zbraně a zvyky.

Kolonády serajských dvorů jsou prázdné, není tam ani sultána víc ani jeho jeniskerů. „Vrah“ čili „zabijec lidí“, jakž sobě sultán k četným svým titulům také právem a pyšně připisuje, sídlí buď na druhé straně Zlatého rohu nebo na Bosporu. Paláců, skvostných, přenádherných má, kamkoli pohlédneš. Patříť k pověrám sultánským, že každý vystaví si alespoň jeden palác, a když dostaví ten, že hned začne druhý — neboť „nezemřeš, pokud budeš dům svůj“. Má sice také a předně vystavět každý novou mešitu, ale mnohý odbude to turbou či kryptou pro sebe a svou rodinu, a staví raději palác. Na tom nezáleží pranic, že lid nemá peněz a že na př. jediný palác Dolmabagdže stál 70 milionů. Ani se sultán nedoví, co která stavba stojí. „584 franky“ řekli mu zcela drze, když se tázal po útratě za to Dolmabagdže. A 584 franky stál právě papír na kaimy či bankovky k těm 70 milionům potřebné!

Jak plně a zvučně zní to slovo „Dolmabagdže“, a neznamená přec nic jiného než „fizulovou zahradu“! Palác ten stojí zrovna u moře, v předměstí Tofana před Galatou a poblíž druhého letního paláce Beşiktaše („kámen na kolébku“). Je stavěn slohem fantastickým, jedni určují, že v příliš chladné renaissanci, druzí že v rokoko s přídávky maurskými a korintskými, třetí že slohem italských klasiků, krátce řečeno, jsou tu všechny slohy jižní spojené v celek ne sice všudy symetrický, ale pestrý, veselý! Mírným nádvořím podél celé

délky palácové, skvostným pak zábradlím a mramorovými schody je oddělen od moře — to moře je pro obyvatele as velmi příjemnou výhlídkou, díváme-li se ale zpovzdálí na Dolmabagdže, dlouhé a jen jednopatrové, dusí široké, rozlehlé zrcadlo mořské valně dojem. O vnitřku toho paláce vypravují se pravé zázraky, posud se mluví po celém Cařihradě o kupcích krytých sklem rubínovým, o lustrech po 10.000 plamenů, lázeňských kioscích z egyptské úběle, o malbě stěn, která stála 15 milionů, atd.

Zde tedy žije padišah, krmí kuřata, stíná krocany, sní a zívá. Celý život jeho je pouhá hračka. Náhle sobě nyní vzpomněl, že veškeré stěny paláce mají být pomalovány samými stromy, a ihned musí se to uskutečnit co možná rychle a co možná „tajně“. Neboť miluje padišah samá překvapení a je i s málem spokojen pak jako dítě. Pracovna jeho je na př. pokryta tapetami s kytkami. Padišah jede na procházku, rychle za krátkou dobu tu polepí dělníci jizbu zase takovými, jenže obrácenými tapetami, takže květiny jsou nyní štopkami vzhůru, a padišah má radost. Veškeří dělníci musí zde číhat na pravý okamžik, krejčí jeho spí a jí v paláci třeba po čtrnáct dní, než se mu poštěstí, aby vzal míru a slyšel rozkazy. Jak dalece se zanáší Abd-ül-Azi sám zde politikou, snadno uhadnout — vzpomeňme si jen na to, že po vítězství nad Černou horou chtěl celé Evropě vypovědít „džihad“ či válku náboženskou. Fuad paša prý ho s toho zradil, škoda! Takto se baví padišah harémem, pitím a opisováním koranu. Máť každý sultán povinnost opsat koran alespoň jednou za svého živobytí, a když anděl Gabriel dle úřadu svého v svatých nocích Ramadanu srovnává Mohamedův koran s nebeským originálem, koriguje prý ze zdvořilosti také zároveň opis sultánův. Nejvíc ovšem baví se padišah harémem — v Dolmabagdže jsou místnosti pro č t y r y s t a žen. Viděli jsme, jak se harém ten stěhoval do letního sídla na asijské straně, do Bějlerbej. Na dlouhých kaicích, pozlacených a v čele ozdobených fantastickými ptáky, sedělo tak vždy as po dvaceti ženštinách, žvavých a veselých. Veslaři v sněhobílé parádě zasazovali vesla a kaiky letěly jako šípy kolem nás, že jsme sotvy mohli poznat, jsou-li dámy vesměs mladé a hezky. Když vystoupily

na břeh, nechtělo se jim patrně za zdi. Točily se a přebíhaly, ale černí eunuchové učinili jich radosti záhy konec a vechnali je do malých dvířek.

V pátek jezdí sultán buď koňmo buď v kaiku do některé mešity. Užili jsme té příležitosti jako všichni cizinci k tomu, abychom ho osobně spatřili, a sešli jsme dolů do Tofany k Dolmabagdže. Silnice před palácem byla poseta lidmi. Policejní úředníci, nejvíc polští emigranti, udržovali pořádek. Mřížová vrata byla otevřena, za nimi i před nimi plno vojska, vybraných důstojníků, pašat zlatých od hlavy až k patě a tučných až nepěkno se podívat. Nečekali jsme dlouho, náhle zazněla dosti dobrá hudba vojenská, napřed vyjel princ v kočáře, pak sultán na koni. Oblek jeho byl tmavomodrý, jednoduchý, jen na červeném fezu skvěly se velké démanty. Hudba hrála, lid řval, sultán jel dál beze všeho děkování.

Jeho postava je výšky prostřední a tučna, obličej kulatý, žlutý, jakoby odulý, oko zapadlé a beze všeho lesku. Klid mrtvolvy rozestřen po celém obličejí, v tváři nežije ani žilka náruživosti, okem nekmitá ani nejslabší pablesk myšlenky.

Jen se na tu tvář podíváš a již rozumíš těm „584 frankům“.

IV

(Na Sladké vody evropské)

NA KONCI CELOU MÍLI DLOUHÉHO ČI HLUBOKÉHO přístavu cařihradského, často již jmenovaného Zlatého rohu, jsou „Sladké vody evropské“, cíl cařihradských promenád. Jsou tu sice ještě mnohé jiné „velké“ procházky, na př. trochu ovšem vzdálený les Bělehradský, nebo na druhé straně Bosporu nad Kandili ležící, co do přírody přímo čarovné „Sladké vody asijské“, nebo i zploštělá výšina nad Skutari, odkud zas krásná vyhlídka; avšak do Belgradu chodí skoro výlučně jen Arménci, k vodám asijským jen Turkyňě a nad Skutari je pouhé korso pro vozy Turkyň bohatých. Na malém zde místě krouží stále vůz za vozem, vždy napřed elegantní evropská ekypáže nebo pestrá talika, z níž mlčky vyhlížejí zahalené dámy, a pak hned otevřená arba s volskou

spřeží a v arbě plno švitořivých služek a otrokyň. U vod evropských není pražádné výlučnosti, Evropan tu pospolu s Asiátem a Afrikánem, křesťan s moslémem, Pařížanka s mouřenínkou. Podívejme se tam, spatříme valný kus cařihradského života po cestě i u cíle. Vyjedem si kaikem.

Je již čas, abychom věnovali trochu slov těmto kaikům, cařihradské zvláštnosti! „Sokol ve vzduchu, kaik ve vodě“, dí pořekadlo, a vskutku je zde vzduch pln sokolů, jestřábů i orlů a voda plna kaiků. Je to loďka velmi elegantní, nejmenší z nich na 12 stop dlouhá, uprostřed ale jen tak široká, že sotva dva suší lidé mohou těsně vedle sebe zasednout; větší kaik pak se šíří a dělí dle týchže štíplých rozměrů. Oba konce kaiku jsou jak nůž zaostřeny, pak alespoň na loket k středu zabedněny prkénky, takže konce ty konají jaksi službu vzduchem naplněných měchýřů. Břich loďky je pod vodu opět jako břitva zaostřen, nejmenší tíž či tlak k straně ruší již rovnováhu a při vlézání i vylézání musí být co největší opatrnost. Střed loďky je rozdělen na dvě části, oddělené prkýnkem. V jedné z nich je rozestřen malý koberec a na ten si usedne host, po turecku na zkřížované nohy; v druhé, tváří k hostu, sedí kaikdži, na nízké stoličce, a pracuje dvěma dlouhými, bělostně čistými, a k ruce, kvůli větší opoře, ve vejčitou nádoru nabubřelými vesly. Kaik je natřen zlatožlutou barvou, často ozdoben o tón tmavšími řezbami a tak čistotný jak kaikdži sám, na jehož turban nebo fez, sněhobílou košili, svalovitá nahá prsa a nad kolena nahé nohy i pod páž nahé ruce je radost se podívat. Jaký to rozdíl mezi veselým kaikem a zesmutnělou již, ošumělou benátskou gondolou i jejím sešlým gondolierem! Kamkoli na vodu pohledneš, všude fičí nebo kolébají se kaiky, zázračná jich rychlost a pohyblivost klame tak, že mnohý cestovatel udával počet jich až 100.000. Je jich ale jen 20.000, na většině jich po jednom a po dvou, také ale až po dvaceti veslařích (Turci a Řekové), a všichni kaikdži jsou sloučeni v organisovaný sbor, pod záštitou praotce Noema. Podnikají jízdy — ovšem pak málo bezpečné — až na „ostrovy princů“ v Bílém moři; proti bystrým proudům Bosporu ale přece nestačí, a tu stojí již zvláštní lidé tahouni, hodí provaz a pomohou přes nejhorší.

Vybrali jsme si kaikdžiho Turka, protože je v každém ohledu spolehlivější. Starý, bělovousý „hadž“, dohlížitel u staniště kaiků, odstrčil loďku, přál nám ještě: „Bůh s vámi!“ a již veslař točil veslem, abychom projeli dřevěnými pilíři velkého mostu do vnitřního, vojenského přístavu. Projeli jsme, kaikdži zasadil teď obě vesla, kaik učinil dlouhý skok, druhý, třetí a již letí kupředu jako šíp, vesla se ohýbají, pěna stříká, ostrý hrot přední rozráží vodu jako nabroušený meč, někdy letí kaik zrovna přes vodu co vlaštovka, někdy se prošmykne vlnami co had — rozkošný pocit! A jak pracuje kaikdži! Je to muž čtyřicetiletý, svalů obrovských; všechny svaly hrají, vyklenutá prsa se vlní, že až kožený amulet odskakuje. Vidíme zbytek těch bývalých Osmanů, pravého, silného Turka, jaký jindy býval — člověk se té minulé historii pak nediví!

Držíme se poblíž břehu a můžeme pozorovat zemi i vodu. Kdykoliv se zvědavě nahnem, již nás kaikdži napomíná, abychom nekazili rovnováhy; sám sedě zády k cíli, musí stále otáčet hlavu, aby nevrazil do některého předmětu nebo nesrazil se s kaikem jiným — „kaik! kia!“ řve skoro neustále na výstrahu. Letíme kolem dřímajících zakotvených korábů, z jichž oken čouhají děla, i kolem dlouhých doků, dnes tichých a pustých. Zato je na břehu živo! Každý okamžik hluk nějaké kavárny, stavěných zde i venku v Bosporu na vysokých pilotách zrovna až do moře. Často z nich zazní hudba nástrojů smyčcových a vidíme uvnitř bílé postavy ženské — Češky krajanky, ale z poněmčených krajů našich. Přicházejí sem houfně, hrají i po kavárnách dole i nahoře v Peře v „Jardin des fleurs“, zahradě to bez kyttek, a jistý diplomat rakouský — je známo, jaké máme diplomaty — řekl o nich, že velice přispívají „ku — — germanisaci Cařihradu“! A zase slyšíme mnohohlasý zpěv; zrovna u břehu staví se dům a neunavný zpěv při práci je zde zednickým zvykem. Po nábřeží přecházejí lidé, nejvíc ženské. Sestupují se v klepařské kruhy nebo obstupují některou z hojných zde „čarodějnic“, dřepících na zemi a prorokujících ze džbánu s vodou a z hrstě oblázků. Přijeli jsme již k arménské čtvrti. Nepravidelné domy, nepravidelné ulice, špína na domech, na ulicích i na lidech — zvlášť ty Arménky pod špinavým svým šlojířem!

Arménská je nejšpinavější čtvrtí celého špinavého Cařihradu. Někdy kmitne se kolem nás mešitka s pěknou kuplí nebo krásná veřejná studně — je známo, že tureckým fontánům není co do architektonické krásy v celém světě rovných. U každého jsou lidé, pijí nebo sobě myjí ruce a nohy.

Zde jsem si věru často vzpomněl na balady Gottfrieda Kinkla! Jeho „Imam z Dhunaueru“ prosí:

Chcete-li mou cítiti hlavu,
studni dobrou vykopejte,
a tu bohu na oslavu,
lidu na ovlahu dejte;
všem buď blaze v jejím stínu:
bramán necht' zde hříchy smyje,
křesťan necht' zde vláhu pije,
k modlitbě služ moslemínu.

Kde my stavíme „boží muka“ a sochy sv. Jana Nepomuckého, vysází Orientál stromy a postaví fontán — chládek a vláhu každému zemdlenému! —

Kaikdžimu již se vylévá pot z každé póry, přec pracuje zcela stejným zárazem a vydrží nám stejně až k cíli; pak teprv si oddychne zhluboka a bude mu již zase dobře. Výkřiky jeho se množí, množit' se také počet přeletujících kaiků. Ve většině loděk je veselo — zde si lidé ještě zpívají! V jedné sedí vojáci a hrají kostky, v druhé sedí ženštiny, zpívají dudavě nosem a tlukou do bubínku, hlíněné to nádoby potažené koží, v třetí klečí prodavač velkých, šťavnatých jahod — zastavíme na okamžik a koupíme si jich košíček. A zase letíme dál, vlevo jsme již předstihli mešitu sv. Ejuba i cypřišový její hřbitov, a vpravo skončilo již město kusem hradby, do jejíž bortin vestaveny domky nové; tak se zde děje již všem hradbám. Nyní se přístav ouží, jsme již v sladkých vodách, vlevo vtéká říčka Alibejkeu-su (starý Kydaris), vpravo Kiahat-su (st. Berbyses). Na palouku mezi oběma říčkami pase se několik velbloudů. Jsou prý to „velbloudi svatí“ — machmili šerifi, pocházející přímo z onoho velblouda, který proroka nesl na útěku; nekonají jiné práce, než že ročně

jednou poutníky mekkánské sprovázejí od Achmedie dolů ku břehu. Vůkolní pahorky jsou pokryty kulatými vojenskými stany, bílými a zelenými (důstojnickými).

Zajeli jsme na Kiahatsu. Břehy jeho jsou dosti vysoký, porostlé stromovím a pokryté sady. Podél břehů sedí harém vedle harému, totiž dámy harémské v kupkách a kolech. Vyšly sobě sem se zásobami potravními, vaří kávu, kouří z čibuků, hrají si s růženci, plácají a zpívají. Kleštěnců mají jen málo s sebou, dohlížít na ně obyčejně stařena nějaká. Proto také chovají se nevázaněji, mnohá strhla i šlojír a zubí se do světa co nejrozpustileji. Náš kaikdži jede nyní pro množství loděk pomalu, mohli bychom klidně pozorovat ty krasotinky, také je pozorujem, ale již jen nedbale, poznali jsme již, že fantasie a popis okcidentální dodaly krasotinkám orientálním víc, než tyto pak dosvědčiti mohou. Již jsme byli nezvratně přesvědčeni, že jsou-li vůbec v Cařihradě krásné ženštiny, jsou to mladé Arménky, zvláště ale španělské židovky.

Závoj Turkyň je velmi průhledný, mimo to jej milerády „náhodou“ odkryjí, vidí-li, že jsou pozorovány, a myslí-li, že jsou hezky — ale nic naplat, přepjatá dřív fantasie choulí se v koutku. Ty hustě kryté Damascénky, které vypadají jako hrací panny chudých dětí u nás — místo larvičky kus pestrého hadru — by asi pojem již nespravily! Ovšem neviděli jsme jich v půvabném kroji domácím, v punčoškách jako kment, v hedvábí samý šelest, s perlami v černých vlasech — jenže si je ani nedovedu tak myslit! Viděl jsem punčochy roztrhané a sklouzlé na paty, nohy pod nimi špinavé, hedváb na těle od dlouhého nepřevlékání strašně pomačkaný, nemohu si také při zjevu ostatním myslet ty vlasy ani učesány! Viděl jsem, jak jedna — dáma v ekypáži! — odhalila si závoj a s čela shazovala — eh, já to přece neřeknu, jaká zvířátka s čela shazovala! „Je Bejmjličanka“, platí zde co doporučení nejvyšší krásy, ale v Bejmjliku jsou Bulharky, ne Turkyňe.

Na ulici vypadají všechny stejně, jenže jedna baňatější než druhá. Obličej kryje shora i zdola, tedy dvoudílně šlojír (tašmak, machrema) z nejjemnějšího muslínu. S hlavy splývá až k zemi velký bílý plášť (feredže) nebo jiný plášť barevný, skládající se z několika límců (jermak). Rozhrne-li

se domino to, spatříš u elegantnějších často již francouzské mantily nebo jiný šat evropský. Ruce jsou bez rukaviček, ale nehty na nich již málokdy barveny. Na nohou mívaly dřív botky veskrz žluté, nyní již pestré; botky ty vypadají jako bačkory, jsou v nich ještě střevičky aksamítové, zlatem a perlami draze vyšívané. Prší-li, chodí ženštiny na zvláštních čtyřhranných prkýncích, pod nimiž, ve výši napřed i vzadu stejné, jsou čtyry až na dva palce vysoké kolíky. Pěkná to pak chůze po dláždění cařihradském, i za sucha neschůdném a skluzkém! Vůbec je chůze Turkyň tuze nepěkna a kolíbava.

Dohled na ženy je tak přísný, zákony v tom ohledu tak bezohledny, že skoro všechny povídačky o zamilovaných pletkách Evropanův s Turkyňmi jsou právě jen povídačkami. Do evropského bytu nesmí Turkyň nikdy vejít, dívat se na ni na ulici trochu upřeněji platí za neslušnost, ptát se Turka po zdraví jeho choti je hotová beztaktnost. Nechci ovšem říci, že střezem dá se ubránit všemu a vždy. Kdyby byl posud v činnosti „kis taši“ — kámen dívek —, který měl ošklivou tu vlastnost, že každé kolemjdoucí ženštině vylítly sukně do výše, nebyla-li ctnost její bílá jako sníh, snad by měl dost zábavy; ale jednou vyvedl svůj žert také císařovně Žofii, choti Justiniána II., a uražená paní dala sochu Venuše s něho shodit do moře a sloup sám dali Turci pak co okrasu do mešity Solimanovy. Nad Ortakjej u Bosporu stojí orientálními sloupy vyzdobený palác; zde bydlela kdys Esma Sultana, sestra Mahmuda II., a o té se vypravuje totéž co o Johanně neapolské: posud ukazují zde pod palácem zděný oblouk, z něhož Bosporus vynášel těla povražděných její milánů. Ve vesnici Mardě u Šumenu bylo do nedávna obyvatelstvo jen ženské — Cayenne to pro nevěrné manželky; jenže žily zde vesele, tak vesele, že kolonii obyčejně až tři tisíce hlav čítající musili vyhnat někam do Asie.

Mimo společné procházky jsou Turkyň zaklety za zed' a za šlojř. Nečtou ničeho, neumějí číst, a bohatší také nepracují ničeho. U bývalých janičárských kasáren, kde vydávají plátno šičkám vojenského prádla, viděli jsme jen ženy rozedrané, nejvíc mouřenínky. Ani do mešit jich nevolají k společné modlitbě s muži, ba ani domácích modliteb od nich

nežádají. Podivno, přec byla Mohamedova žena Kadidjé první, která věřila v prorocké poslání jeho, a otrokyně Somayya byla první, která za islam zemřela!

Mohamed žil velmi chudě, sám si spravoval svoje šaty, sám chodil do trhu, sám si co den podojil svou kozu, jeho otroci nemusili mu vykonat žádnou službu, již mohl sobě učinit sám, a jediné, co sobě vyhrazoval jakožto zvláštní právo prorokovo, bylo, že mohl vybrat si více žen a to bez ohledu na příbuzenství. Avšak stárnul již a stával se tím žárlivější. Když bral sobě Zejneb, jež byla dříve ženou adoptivního jeho syna Zeida, zůstali mu hosté trochu dlouho do noci v domě — a ihned mu anděl zvěstoval zákon, že s cizími smí žena mluvit jen „za oponou“ (šlojířem) a vycházet nesmí jinak než zahalena až po oči. Toť počátek harémního otroctví, pro něž zůstali moslemíné za ostatním světem. Arabským národním zvykem tak není, ženy fellahů a beduinů jsou posud zcela volny a nezahaleny, Mohamed sám ženy zaklel za zeď a za šlojíř. V jakous náhradu obmezil mnohoženství na počet čtyř žen, zrušil zákon, dle něhož příbuzní zemřelého dědili ženy jeho co nějakou věc, přikázal mužům věrnost mimo harém, vyslovil v harémě stejnost a rovné právo žen všech a vyplnil zlozvyk, dle něhož Arabové považovali dcery své za pravé neštěstí a hned po porodu za živa je zahrabávali — arci vcelku jen malá náhrada! —

Avšak, již jsme se přiblížili bílým budovám Kiahat-hane, sultánova letního zámku, a kaikdži hledá mezi tisíci přistálými kaiky místo, kde by přirazil. Konečně je vyhlídnul a vrazil mezi těsně k sobě přilehlé loďky s takovou silou, že loďky se rozvlnily do velké dálky a hrot našeho kaiku hluboko vjel do země. Vůkol výdatné nadávání, ale to zaniká v ostatním hluku. A je to zase hluk!

Podél břehů v dlouhém pruhu živo jako u nás ve Hvězdě. Hlouček vedle hloučku, hudba vedle hudby, tanec vedle tance, zpěv ve zpěvu, smích v smíchu! A jaká to hudba! Zde italský flašinet na kolečkách, o kousek dál dudáci, zase dál hudba arménská a do ní zaráží hned z druhého břehu hudba cigánská. Kapela arménská skládá se z jednoho oboe, dvou kytar a jednoho kiamanu, zcela zvláštního to malého

nástroje strunového. Cigánská skládá se zas ze dvojích dud a několika tamburin. Dudáci stojí stranou, mladé špinavé cigánky s tamburinami stojí v kruhu a nejšpinavější a nejstarší z nich uprostřed kruhu toho. Mladé špinavé začnou plácáním do rukou a potřásáním tamburin jakýs „sbor“, ta nejstarší pak mečí nějakou sloku, zas plácání a chrastot, a vůkolní posluchači po každé se dají do hlasitého, komického mlaskání — zdejší to dětinský přídavek podivu.

Hudby dost a jídla také dost. Přemnozí si v plechových kotlících přinesli již navařené rejže s jehněčím masem; sedí klidně kolem, kouří a občas vjede jeden po druhém prostou rukou do kotlíku, zežmolí si kuličku pilafu a vstrčí ji do úst. Arménci si nanесли surového masa, udělali ohníček, zastrčili vidlice do země, točí rožněm a pekou si svačinu. Kavárník improvisoval si kavárnu — deset nízkých sesliček, deset koflíčků a dost. Sem tam přecházejí prodavači. Ovocnáři prodávají třešně, jahody a jádra z pistacie, cukráři „lokum“, vypadající jako řezy oloupaných oranžů, pekaři preclíky posypané nějakým bílým semenem a chutnajícím tak, že by jich u nás ani pes nepolknul. Jednotliví prodavači mají přes ruce jakoby kusy kůže přehozeny, kusy červenohnědé a průsvitné, „pestyl“ nazvané; nová to nám forma švestkové šťávy či povidel, pořád jsem čekal, až je prodavač začne vykrajovat ševcovským knejpem. On ale jen trhal.

Kdybych chtěl podat celou pestrost pohyblivého zdejšího obrazu, musil bych as totéž zas kreslit, co jsme spatřili již u mostu přes Zlatý roh. Tatáž skoro směsice, větší ještě vřava. Občas se odlupují párky nebo celé společnosti a vcházejí do zahrad zámku Kiahat-hane, v jisté dny každému přístupných. Usednou na zeleném drnu, dívají se na hry sultánových pážat, procházejí se skupenými a alejemi majestátních cypřišů a krásných platánů, nebo stanou nad lesklými kaskádami a naslouchají jich pleskotu. Řeka Kiahat-su je zde vedena stupňovitými vyvýšeninami a má několik pádů. Jak vábný zde pobyt! Nejsou to sice vodopády obrovité, při jakých básník zvolá:

Zadrž srdce své, o poutníku, drž násilnou je rukou,
by se třesouc rozkoší ti nevymklo se z prsou —

avšak šepot a zpěv v pěnivé stříbro se rozbíjejícího Kiahat-su zní jako měrou mistrné básně, plné jasu a uzdravující svěžesti.

V

(Mešity)

TAK ARCHITEKTONICKY ZAJÍMAVY JAKO MEŠITY kahýrské, kde možno studovat všechny stupně saracénské umění, nejsou ovšem mešity cařihradské. Jsou zas zajímavavy ve mnohém ohledu jiném. Od prvotní své formy mnohé dosti daleko se odchýlily, byzantinské vzory na př. přetvořily kupli a vnitřní rozdělení, selčucký vliv změnil formu minaretů. Prvotní mešitní forma (mekkánská) byla: odevřený dvůr, „haram“, s arkádami kolem; zde v Cařihradě jsou kryté chrámy uprostřed dvora, pokrytého stromovím a obklopeného byty kněží a sluhů chrámových, školami, hostinci či khany pro cestující, imarety pro opuštěné, fontány a kryptami sultánskými. Jako campanili v Itálii jsou zde zase minarety zcela odděleny od chrámu; jsou to bílé, štíhlé věže o dvou neb třech patrech, na každé zevně galerie kruhová a ostře do hrotu vybíhající střecha. Sem vylézají následovníci habešského otroka Bilala, „prvního muezina“. Jako u židů pišťalkou, u křesťanů dřív dřevěným kladívkem a prkýnkem, později pak zvony vyznačovaly se hodiny modlitební, tak je moslémům oznamují muezini křikem. A ti křičí tak pronikavě, že sobě sami zacpávají uši, aby neslyšel druh druhá.

Hlavní mešitou je Aja (*ἄγια*) Sofia, „chrám svaté moudrosti“, bývalá kathedrála cařihradská a pravzor architektiky byzantinské. Staviteli byli Arthemios trallský a Isidor miletský, podnikatelem císař Justinián, a předním pomáhačem jakýsi — anděl; tento udal císaři plán, tajný poklad, když již docházely peníze, konečně také poradil název „svaté moudrosti“. Strašné sumy stála stavba, materiál mramorový, žulový a porfírový brán nejslavnější, nešetřeno zlata, stříbra a drahokamů k ozdobě, sloupy přiváženy z Bálbeku, Efesu, Athén, Egypta atd., zato ale, když chrám byl zasvěcen, mohl Justinián směle zvolat: „Šalomoune, překonal jsem tě!“ A jaké

zázračné skvosty byly uvnitř mimo zlato, stříbro a draho-
kamy! Stříbrný kříž, zrovna tak velký jako Kristův, hojil choré
a vyháněl d'ábla; v pokladní komoře stála kamenná kolébka
Ježíšova; křtitelnice byla ze slavné Jakobovy studně u Si-
chemu udělána; čtyry trouby, jež nad křtitelnicí držely figury
andělské, byly známé trouby od Jericha; dveře byly pobity
prkny — z archy Noemovy! atd. Betlémská kolébka je tu
potud, ostatní památnosti se vytratily, za ně přišel sem starý,
otrhaný koberec, na němž prý se Mohamed modlíval. Moha-
medáni nectí obrazů, ale ctí hadry; vyobrazovat člověka je
zakázáno — fotografovat se dává sultán každý týden!

Aja Sofia je prvním a nejslavnějším chrámem křesťan-
stva východního — a je jako přední chrám křesťanstva ce-
lého, chrám Božího hrobu v Jerusalemě, v ruku mohame-
dánských! Dne 29. května 1453 dobyli Turci Cařihradu a
Mohamed II. vjel k polední do města a přímo k pyšnému
chrámu. Muezin vyzval po prvé k vyznání islamu a sultán
po prvé zvolal tu: „Není boha mimo boha!“ Vstoupiv do
chrámu ustrnul prý velkolepostí dojmu a stál tu dlouho v ně-
mém obdivu. Skutečně to ale dojem uchvacující!

Cestovatelé rádi srovnávají cařihradskou Sofii s chrámem
svatopetrským v Římě a Řím prohrává přitom vždy. Nedá
se vlastně provést žádné přirovnání přísné. Velikost kuple
svatopetrské pochopíme teprv znenáhla, rozumem; musíme
dlouhou lodí kostelní až pod kupli samu, abychom měřili její
výši, detail až unavuje, počítáme i práci zde, vidímeť ji na
těch výdatných podporách: chrám sv. Sofie stavěn ale co
řecký kříž, a sotva jsme přestoupili práh, přehlédneme celý
imposantní vnitřek pohledem jediným a kuple jako by se
nám vznášela již nad hlavou, beze všech podpor, spočívající
jen na vzduchu. Když v nocích posvátného Ramadanu ozá-
řena je kuple trojím kruhem světél, mezi nimiž visí svitky
pozlátkových okras, musí být dojem až omamující!

Vnitřek i zevnějšek utrpěly ovšem změnami značnými.
Okрасы křesťanské byly vesměs odstraněny, obrazy nástěnní
pokryty vápnem a na jich místo napsána říkadla z koranu a
jmena prorokových předních vrstevníků. Hlavní oltář dřívější
byl postaven naproti východu uprostřed velkého polokruhu,

v souměru ovšem s celkem; hlavní oltář mohamedánský čili „mihrab“ musí ale ukazovat, kde stojí Mekka, a zde v Cařihradě stojí mihrab vždy v jihozápadu. Když pak celé shromáždění modlíc se klečí zde ve směru tom, diagonálou jakous k celku, je dojem velmi nepěkný. Máš jej zde ve všech mešitách, které bývaly dříve chrámy křesťanskými. Je to příčná čára, kterou učinil islam přes vyznání křesťanské, ona hluboká, oškličivá jizva, jižto jeho výbojný meč vtal křesťanstvu do obličeje.

Mimo Aji Sofii všimnem sobě jen ještě dvou džamií*), Sulimanie a Achmedie. Sulimanii, památku to po Solimanu Velkém, vystavěl Řek Sinan. Byl to nejslavnější architekt osmanské říše. Vystavěl prý 50 velkých a 100 malých mešit, přes 100 paláců atd. Sulimanie je stavěna dle Aje Sofie, ale ještě ji předstihuje vnitřním svým souladem; jenže kuple zde je o 20 stop vyšší a tedy nikoli tak smělá jako tamto. Turci prý stran těch kuplí soudí právě naopak. U Sulimanie jsou také čtyry akademie pro čtyry hlavní (orthodoxní) sekty mohamedánské: pro hanafity, malikity, hambality a šafeity. Nejvyšší školy bohoslovecké nejsou ale zde, nýbrž v Kahýře.

Achmedie, vystavěná žoldánem Achmedem I., je jakoby říšskou kathedrálou. Sem přichází vládce s celým dvorem svým o moslemínských svátcích velkých, odtud vychází karavana mekkánská a sem se zase vrací. Tato poutnická karavana, má-li být podílníkům vůbec něco platna, musí vždy čítat alespoň 60.000 duší; není-li jich ale tolik, nu — tedy sestoupí archanděl Gabriel a přivede s sebou právě tolik andělů, mnoho-li jich třeba k dovršení zmíněného čísla! Největší znamenitostí Achmedie jsou uvnitř čtyry obrovské sloupy, z nichž každý má 36 loket objemu, dále pak „mimbar“ či kazatelna, překrásně vyvedená dle vzoru kazatelny mekkánské. Stojí vpravo od mihrabu a považuje se za jedno z nejslavnějších děl sochařských. Minaretů má Achmedie nejvíce ze všech cařihradských mešit, totiž šest, tedy jen o jednu méně než mekkánská.

Takto má Cařihrad ovšem ještě mešit velkou sílu, a ně-

*) „Džami“ — dům pro schůze, velká modlitebna; menším říká se „medžid“, z čehož naše „mešita“.

které z nich mají názvy prapodivné. Jedna na př. jmenuje se „Džedim“, totiž: „Mysli si, že jsem to snědl!“ Vystavěl ji jistý labužník. Náhle se rozpomenul, že je hříchem, že tolik utrácí, a začal peníze na hody ukládat stranou, až vystavěl za ně mešitu. Svému domovnímu správci, kterýž na počátku s podivením se ho po příčině tázal, odpověděl: „Mysli si, že jsem to snědl!“ Jiná se nazývá mešitou „šesti koláčů“. Tu zas vystavěl pekař, který měl monopol na prodávání mouky, zbohatnul a pak svědomím hryzen byl. Lid mu pro mešitu ale neodpustil; sotva byla mešita dostavěna, udusili pekaře ve vlastní jeho díži. Třetí má název „mešita zapadajícího slunce“, čtvrtá „mešita pánů korálových a cibulových“ atd.

Vnitřek mešit je vcelku skoro vždy stejně upraven, někdy ovšem bohatě, někdy jen chudě. Po stěnách není nikde obrazů, nanejvýš že někde napsán verš z koranu; obyčejně jsou stěny jen čistě vyběleny, málokdy pokryty barvou nebo mosaikou. Podlaha je v letě pokryta koberci slaměnými, v zimě bavlněnými. Sem tam stává pultík a na něm opis koranu. Směrem k Mekce nalezá se ve zdi „mihrab“, prostý výklenek, někdy okrášlený mramorovými sloupky nebo mosaikou; vedle něho je „mimbar“, nad nímž jako nad našimi kazatelny vznáší se zvukový dřevěný strop a k němuž vedou příkré schody se zábradlím často velmi vkusné řezbářské práce. Zábradlí to bývá obyčejně ze dřeva cedrového. Na druhé straně mihrabu a zrovna naproti mimbaru nalezá se „maksoura“, modlitebna sultánova, vyvýšená a silně zamřížovaná. Pak bývají po mešitě ještě dvě neb tři mírné vyvýšeniny, kde se imam modlí, kde učitel koran vykládá nebo odkud kněz k modlitbě vybízí. Se stropu visí značný počet zlatých a stříbrných svítílen, pak na hedvábných šňůrách vejce pštroší, všelijak obarvená; také tu bývají nádherné lustry křišťálové. V poměru ku chrámům katolickým je vnitřek mešit jen jednoduchý. Ovšem se ale také mohamedáné již v ohledu tom dosti daleko odchýlili od prvotní své prostoty. Arkády Mohamedova nekrytého chrámu mekkánského byly jen z palmového dříví, prorok kázal opřen o sloup a navečer dělo se osvětlení jen palmovou loučí. Zato jsou alespoň jich služby boží posud velmi jednoduché; kněžských

ceremonií tuze málo, skoro samá modlitba věřících. Kázání obmezuje se na výklad sur (zpěvů) z koranu.

Vše v mešitě učiní na tebe dojem zcela zvláštní, vejdeš-li. Ženských je tu jen velmi málo. Někde po straně mečí několik mužských hlasů (kněží) a chlapeckých diškantů zoufale protivnou píseň, a zas někde — kdekoli — usedl starý, šedovousý kněz kazatel na zem a kolem něho sedí houfec lidí, obchodníků, vojáků atd.; stařec jim vykládá tak po domácku, někdy se zasměje, hlouček se směje s ním, patrně se všichni baví. Po koutech chrámových válí se kluci s koranem v ruce a učí se hlasitě surám zpaměti, huba jim jede jak by namazal.

Mešity jsou zároveň pokladnami. Uvnitř nalezají se zvláštní galerie s neuzavřenými skříněmi či spíše jen truhlami, a chce-li někdo odcestovat nebo bojí-li se, že by milostivá vláda dostala snad zálsk na jeho poklady, donese je do mešity a jsou v plném bezpečí. Také venku na mešitním haramu vidíš co nejrozmanitější balvany, zboží to kupců nakvap odcestovavších a p. — nikdo zde nestřeží a nic se neztratí!

VI

(Dervišové)

JE JICH JEŠTĚ DOST, ALE BÝVALO V ORIENTU dervišů jako v Itálii mnichů. Z dávných řádů dervišských udrželo se již jen málo a váha jejich není skoro již žádná. Zvláště v Cařihradě ubývá jich takřka co den, kláštery dervišské jsou již jen ostrůvky, z nichž žíravé vlny nynějšího indiferentismu podrývají rychle stopu za stopou.

Mimo Cařihrad ovšem ještě daří se jim líp, v Kahýře na př. přec ještě mají jakous počest a o výroční slavnosti na Esbekii vrhá se posud na sta fanatiků na zem, aby po jich tělech na koni přejel šech dervišů Sadiových. V Kahýře také ještě činí zázraky, v Cařihradě zázraky už se jim právě nedaří a chceš-li vidět čarujícího dervíše zde, musíš se dát převézt alespoň na půdu asijskou, do Skutari.

Všechny řády dervišské měly jmena svá dle jmen svých zakladatelů: El Bejumi, Sidi Ibrahim, El Bedauvi atd. Ně-

kteřé prostě vymřely, jiné byly pro politický význam svůj rozeznány. Takž známí nám již spojenci janičárů, dervišové Bektašovi. Byli vypovězeni také kamsi do Malé Asie, na cestě ale dostiženi a poškrceři; dvě stě jich takto zhynulo. Při zbývajících některých řádech vykládá se základní jich názor co jakýs racionalismus, při jiných co pantheistický mysticismus, podobající se indickému a hledící k splynutí vlastní bytosti s všemírem. Nejčetnější jsou ještě kláštery tak zvaných řvoucích dervišů (dželanijů, rufajů), pak dervišů tančících (meleviů či muloviů).

Po klášteřích jich vlastně bydlí málo, většina je rekrutována z nižšího lidu, je třeba také dělníkem nebo vojákem a tvoří vlastně jen jakés bratrstvo. Mohou se také ženit, leda by se byli stali „megurud“ — složili totiž slib čistoty. Řády rozeznávají se ovšem také zevnějškem dervišů: barvou turbanů, střihem vlasů či tonsurou. Někteří nosí vysoké plstěné čepice, světlohnedé a vypadající jako cukrová homole, již se špička urazila. Jiní mají čepice téže formy, jenže z kvítkované látky a dole kožešinou premované. Ještě jiným předepsáno, aby sobě vlasy barvili do červena. Vousy mají obyčejně v krutém nepořádku, divoké a nepročesané, po těle špíny dost a samý hadr. Jsou pravidelně zevnějšku svého velmi nedbalí. Jsou tak zabráni do svatého svého povolání, že sobě ani nosu neutrou — každému derviši skví se kapička u nosu jako věčná lampa. Většina se živí žebrotou,*) jedni chodí fechtem po krajinách od Nilu až po Ganges, jiní zasednou někde co poustevníci. Třeba co „poustevníci“ uprostřed nejlidnatějšího města a na největším náměstí! Na jednom náměstí v Cařihradě stojí obrovská platána, prý již přes 900 let stará. Je již vydoutlá a v dutině její žije derviš poustevník — „již tu žije devět set let“, praví pověra. Právě nebyl pan poustevník doma, když jsme mu učinili povinnou svou visitu. Otevřeli jsme přidělané dvěře a podívali se dovnitř. Nic tu než rákosová rohožka, roztrhaná houně, hlíněný hrníček a žlutá kudla. Měl jsem tisíc chutí vzít si tu svatou kudlu na památku, ale nechal jsem toho.

*) Slovo „derviš“ je původu perského a znamená „chudý“.

Navštívíme dva z klášterů cařihradských, jeden dervišů tančících a druhý dervišů řvoucích. Přístup je cizinci do obou zcela volný.

Každý pátek, o třetí hodině odpolední, nastává produkce mevleviů. Je to řád těšící se úctě ještě největší, jakož i pověsti, že členové jeho oddávají se přísným studiím, ano šech nyníjší že je skutečně učencem. Původce tohoto řádu, pocházejícího již ze čtrnáctého století, byl slavný šech Mevlana Džellal-eddin Rumi, přijímá „sultan el ulema“ — král učenců. Klášter mevleviů stojí v předměstí Kassim paša, obydleném skoro výlučně jen Turky a přilehajícím od západu ku Galatě a Peře.

Již vchod je přívětivý. Napřed mírně velké nádvoří, velmi čistě držené a ostíněné pěknými sady. Projdem malým průchodem, aniž bychom zde potřebovali boty své zout, jako před modlitebnami jinými, a vkročíme do taneční síně. Zvuky několika nástrojů a několika pěkných a dobře sestudovaných hlasů mužských nás vítají.

Modlitebna je jedinou velkou rotundou, osvětlenou dosti četnými okny, z nichž krásná vyhlídka přes Bosporus a na Asii. Přímo pod kuplí je vlastní tančírna, kruh to o něco hlubší ostatní podlahy, vyložený navoskovanými parketami. Kolem kruhu točí se sloupové arkády, místo pro věřící a zvědavé. Nad arkádami je kolem krucht, zčásti zamřížovaná pro ženštiny hodnostářů, zčásti otevřená pro hudebníky a zpěváky. Obecenstva je dole v arkádách vždycky plno.

Zrovna naproti vchodu a ve směru, kam by jinde postavili „mihrab“, sedí šech. Muž to starý, malý a slabý. Sedí na patách a dívá se do otevřených dlaní svých rukou, opřených o kolena. Někdy se mu rty zachvějí jakoby v tiché modlitbě, takto je jakoby z kamene. Naproti němu sedí v periferii kruhu a zcela mlčky dervišové, staří, mladí, šediví i usměvavé tváře chlapecké. Mají své plstěné čepice na hlavě, na těle lehký plášť rozmanitých látek.

Dlouho panuje ticho, jen na kruchtě vedou svou — ještěže ta dosti slušná, třebaž zvláštní hudba krátí dlouhou chvíli! Náhle padnou všichni dervišové obličejem kupředu a plácnou dlaněmi na podlahu, v tak stejném tempu, že se člověk až

lekne. A zase sedí všichni tiše a klidně jako sám starý šech, jenž sebou nebyl ani pohnul. To se opakuje v delších mezérách několikráte. Konečně zamečí něco šech tónem, jakým i naši kněží pronášejí někdy jednotlivé věty u oltáře, dervišové se zdvihnou, shodí se sebe pláště a stojí tu v dlouhých bílých, kolem pasu nestažených kutnách. Jako naši premonstráci.

Nyní začíná „cikr“ — tanec, který připomíná Davida, jak „oblečen v roucho lněné poskakoval ze vší síly před hospodinem.“ Jenže mevleviové neskáčou. Nejdřív se pohybují bosýma nohama v kruhu, krokem majestátním, jeden za druhým. To znamená počátek života, první pomalé a slabé kroky člověka. Kdož již přešel kolem šecha, náhle se obrátí a pokloní se následujícímu — vzájemná podpora, láska k blíznímu. Tříkráte tak obešli, vtom přibrala si hudba nahoře bubínek a spouští rychlejším tempem. Dervišové položili hlavu na levé rameno, vznesli pravici s dlaní vzhůru, natáhli levici s dlaní k zemi a jeden se roztáčí po druhém — život dostal se již do mimovolného běhu, ale pohyb v kruhu znamená člověka uznávajícího, že bůh je všudy, i hledícího dostat se mu blíž; pravice prosí za nebeská dobrodiní, levice odřiká se statků pozemských. Roztácejí se od pravé ruky k levé, tedy „zpátečně“. Bílé roucho se rozkružuje jako šaty našich malých děvčátek, když si hrají „na syrečky“. Brzy je jich plná prostory, jako když sněhové vločky plní vzduch.

Všichni tančí pěkně a vskutku elegantně. Jen jediný prochází mezi nimi volně sem tam a dává pozor; ale ani nejstaršímu nezmotá se hlava. Kroužení trvá as dvě minuty, pak se všichni zarazí — konec života, smrt!

A zase jdou třikrát volně kolem, kloní se jeden druhému, a zase se roztácejí. Tak to jde vcelku zase třikrát, pak hudba přestane, dervišové seberou své pláště — a služby boží jsou skončeny. —

R u f a j o v c i, založení Sejdem Achmedem Rufajem, sídlí ve Skutari. Není k nim ani polovice té úcty, která k mevleviům. Již před desíti lety shořela jim zde modlitebna, posud nemají sebráno na novou a vykonávají modlitby i obřady v místnosti prozatímní, soukromé budově, jejíž čtverhranný vnitřek vypadá jako nejchudší naše kostelíčky vesnické. Od

jiných rovněž snad chudičkových mešitek rozeznává se mešita rufajovců tím, že místo rákosových nebo tkaných koberců podlaha je pokryta kožešinami, zde jen ovčími. Za „mimbar“ dole a na nízké kruchtě nahoře je koží naházeno do zásoby jako v kožešnickém skladě. Sem na nízkou kruchtu tu museli jsme si my navštěvovatelé vylézt. Rovně stát jsme tu nemohli, sebrali jsme tedy každý jednu ovčí kůži pod sebe, usedli a dívali se dolů.

Dole již obřady začaly. Zrovna naproti nám sedí před mihrabem šech na patách svých. Je tak v prostředních letech, vyčouhlý a vysmahlý, černého ještě vousu; u nosu má obligátní tu „věčnou lampu“. Hlavu jeho kryje zelený turban, tělo bílý, kolem beder stažený šat. Modlí se potichu z dlaní. U mimbaru stojí derviš. Hlavu má skloněnou k levému ramenu, pravou ruku drží za uchem a zpívá mečivým tremolem. Kdyby nezpíval skoro stále tak knikavě nosem, byl by jeho zpěv opět zcela podoben mešnímu zpěvu našich kněží. Na hlavě má bílý turban, na těle bílý, lehký šat, ruce nad lokte a chlupaté nohy nad kolena obnaženy; vypadá vcelku, jako by pracoval u vody. Dva kluci, přebíhající sem a tam, náhle někdy do jeho zpěvu vpadají; když jsou hotovi, udělá jeden na podlaze kotrmelec, druhý si vyleze na čtvrtý stupeň mimbaru a skočí dolů. Myslel jsem, že to patří k náboženským obřadům; vtom ale skončil derviš zpěv, dal každému klukovi po pohlavku a šel. Kluci se jen ušklíbli. Za okamžik přišel jiný derviš, postavil se zase do posice, sklonil hlavu k ramenu a zpěv začal znovu.

Mezitím přicházejí někteří občané skutarští, jeť zde členů bratrstva v klášteře samém jen málo, většina sídlí po městě. Každý přisedší líbá šechovi ruku, přijde-li některý starší a váženější, líbá ho šech za to na rameno. Starší si zasednou po pravici šechově, ostatní dál. Zpěv se ještě několikrát opakuje a mezitím několik těch starších klidně usne.

Konečně jsou obyčejné modlitby odbyty. Mladší vyskočili, svrhli se sebe vrchní šat a postavili se do řady, rameno těsně k ramenu a obličejem k šechovi. Nyní začne tedy to vlastní řvaní, vzývání „boha“ křikem až do umdlení! Již za Mahomeda záležela modlitba hlavně v nekonečném opakování

j m e n a božího. V tom prý to jednotliví askétové přivedli nesmírně daleko, na př. Abu Bekr Motovaj, který každé noci 31.000 krát opakoval: „La illaha il Allah“ (není boha mimo boha)! Toto říkadlo řvou také rufajovci.

Stojí v řadě a začnou zároveň. Z počátku je jim rozumět zcela dobře, každá slabika vyrazí se dosti zřetelně. Říkadlo je přitom rozděleno na šest slabik: „la-il-lah' il-al-lah“. Zároveň se celá řada pohybuje. Bud' se těla při prvních třech slabikách skloní kupředu, vzpřímí a nahnou nazad, což se při druhých třech slabikách opakuje, nebo se nahnou při slabice první vpravo, při druhé se vzpřímí, při třetí nahnou vlevo a při čtvrté to jde od repetice. Při prvnějším pohybu, jímž se začíná, akcentují *u—, u—*, při druhém pak již *u—, u—, u—*. Krátce zde vyznačené slabiky skoro se pak ani neslyší, ostatní silně se vyrazí. Jde to v dobrém taktu, starší dervišové plácají k tomu rukama, zpěváci jubilují nejvyšším, pronikavým tremolem, flétny sprovázejí a kluci ministranti skáčou sem tam co nejveseleji.

Znenáhla se stává tempo rychlejším. Dervišové vysloví při každém pohybu již dvě slabiky, pak je vyrazí obě co jedinou, konečně neslyšíš víc jiného zvuku než „illah“ a řada se zmítá bleskorychle sem tam. Plácání jde rychle a rychle, zpěv se již vystupňoval na zběsilou tarantelu. Konečně i poslední dvě slabiky splynuly v jediné „lah“, jednotliví ekstatičtí zachroptí do toho „chu“ — a již slyšíš jen samé chu-chu-chu!, jako když sobě parní stroj oddychuje. Celý postup vůbec jako by zvukem znázorňoval vždy rychlejší jízdu na železnici.

Někteří nemohou dál a vystupují z řady, která se za nimi těsně zas sráží. Jeden ze zpěváků chodí kolem zbylých, má v ruce šat napuštěný voňavkami a posilňuje tím každého, na kterém vystupuje bledost. Konečně zbyli již jen čtyři — šech dává znamení, že je dost, a k smrti bledí, nadobro vysílení potácejí se poslední k odloženým svým rouchům.

Dříve konali rufajovci mezitím také zázraky: polykali oheň, nechali se štípat rozžhavenými kleštěmi, hráli si s jedovatými hady, roztrhovali je svými zuby i požírali; nyní podobného cos alespoň zde ve Skutari více netropí. Jen šech sám trochu si začaruje. Právě mu přivádějí několik nemoc-

ných. Při prvním bere šech do ruky mísku naplněnou vodou. Dychnul do vody, napil se trochu, pak dal nemocnému přivonět a ostatek mu vychrlil do tváře. Na ostatních vykonává „dozé“ čili šlapání. Teď mu přivedli malou, as sedmiletou a bled'oučkou holčičku. Položila se na zem, šech vystoupil také na ni oběma nohama a houpá se sem tam — protivný pohled!

VII

(Bazar y)

SVĚTOZNÁMÉ BAZARY CAŘIHRADSKÉ NALEZAJÍ se vesměs v Stambulu. Vyrostly vedle velkých „khanů“, mohutných to zde budov, plných malých pokojíčků pro přibylé obchodníky a velkých skladů pro jich zboží. Ve „vezirkhanu“ může se přihlásit každý poddaný turecký a obdrží pokojík svůj zvláštní, ovšemže prázdný, v „adžemkhanu“ čili perském obdržují místa moslémové cizejší. A kdo je padišahův poddaný, má také právo na celu v bazaru, přebývající cely pronajímají se ostatním, namnoze teď už Frankům. Cela vedle cely tvoří celé ulice, ulice spojuje se a křížuje s druhou a vyrůstá znenáhla celé prodavačské městečko. Jsou-li ulice nepokryty, nazývá se celek „čarši-bazar“, jsou-li kryty (pak se vznáší krytba vysoko nad těmi malými, nehlubokými a jen otvorem z ulice osvětlenými celami), nazývá se „besestan“ čili „besestein“ *). Bazary cařihradské nejsou ovšem zase zcela tak velky a výlučně orientální jako kahýrské, pestry a zajímavé jsou ale přece a podávají v „malém“ dobrý obraz velkolepého zdejšího obchodu, jenž sem přivádí ročně přes 8000 nejrozmanitějších obchodních lodí a nesmírný počet karavan. Větší obchod není však více v rukou Turků, nýbrž v rukou Franků a Arměnců.

Skoro pedanticky jsou v besestanu od sebe odděleny jednotlivé druhy zboží, každá ulice má své prodavače, jiné zboží, jiné barvy a formy, ano i vůni neb zápach jiný. V jedné

*) b e s = plátno, původně tedy besestan plátnem krytá místnost.

ulici skvějí se samé koberce perské, v druhé svítí porculán bagdadský, křišťál a sklo, třetí je naplněna černými a bílými svíčkami, v čtvrté prodávají maloasijské fíky, kokosové ořechy, datle, švestky egyptské a bosenské, v páté sýr, chutně vypadající „baklavu“ (pečivo), naloženou dulcaciou (ovoce) a cukroví, v šesté samá nargilé, v sedmé mořské houby, v osmé vloženy zlatolesklý nebo černý a mastný tabák, v deváté jsou přeskvostné, co nejrozmanitější a nejpodivnější staré i nové zbraně, v desáté jsou jen samé opisy koranu a výpisy z něho, dále ulice se samými aksamítovými, bohatě vyšívanými střevíčky, jiná se samými žlutými koženými punčochami a zas jiná s botkami červenými, ještě jiná se samým hlíněným zbožím od Dardanel, všelijak vyzdobeným a pozlaceným, pak zas ulice se samým zlatem a drahokamy atd. Nejvznešenější je tak zvaný bazar egyptský, „misr-čarši“, bazar to drogistů. Omamující vůně naplňuje náš čich, jakmile jsme vkročili. Neníť snad léku a není voňavky na světě, která by se zde neprodávala v prvotní své formě; pravého růžového oleje z Damašku a Bagdadu jsou zde „celé várky“. Rovněž přísně se oddělují ulice v čarších nekrytých, ševci zabrali svou zvláštní místnost, krejčí, dřevěnkáři, kotláři, drůbežníci, soustružníci, košíkáři, voskáři atd. také svou.

Řemeslníků je zde nesmírná síla, každé řemeslo tvoří zvláštní svůj, přísně spravovaný cech s biblickým nějakým patronem.*) Cechovnictví je v Cařihradě vůbec velmi rozkvětlé a vypravuje o něm Braun **) následující: „Dříve bývaly veškeré cechy vybízeny k společnému procesí, na př. aby sprovodily prápor prorokův. Za nalehavých dob vyndali jej z pokladny serajské a poslali za vojskem, aby roznítit skleslé

*) Henoch na př. je zároveň patronem krejčí a spisovatelů. Kdysi byl nespokojen s pláštěm, jež mu šily služky, vzal nůžky a jehlu a přešil si jej sám. Také užíval nejprvnější kalamářů a přiřízl si dle návodu anděla Gabriela první péro rákosové. Prvním včelařem (jako u Řeků Aristaeus) a proto patronem voskářů stal se Noemův syn Sem. Košíkáři mají Šalomouna. Ten byl zpozoroval, že jeho milovaná Balkis, královna ze Sáby, měla způsoby poněkud cumplochovité a roucha svá prostě jen někam do kouta házela. Dal jí několik košíků a příslušné napomenutí.

**) „Gemaelde der mohamedanischen welt.“

již srdce. Průvod všech cechů podal zároveň obraz zbývajícího ještě statného mužstva. Za Murada IV., když tento vyšel na Bagdad, čítaly cechy přes 200.000 hlav. Po sultánovu rozkazu byl průvod podrobně popsán a čtem, že napřed šla policie, za ní kati, ponocní atd., pak zlodějové z řemesla, kuplíři, žebráci, galejní otroci, vagabundi atd., pak kněží se studenty, žáky a písaři, dále lékaři, lékárníci atd. Poslední takové procesí odbýváno r. 1769, když vyslali svatý prápor proti Rusku. Způsobil ale tenkrát velký nepořádek a pohled na prápor zfanatisoval tak, že mnoho křesťanů bylo pobito a oloupeno, rakouský vyslanec také zbit, a proto upuštěno od podobných průvodů již povždy.“ —

Krámy otvírají se časně zrána a zavírají rozdílně, bazar zlatnický hned o poledni, mečírů o třetí hodině odpolední, ostatní o páté. Svátky váží velmi mnoho, v měsíci Ramadanu otvírají se krámy teprv v poledne, bazar hedvábníků je velmi často zavřen zcela, neboť hedvábníci jsou samí Armeňci a ti mají as 80 neděl a svátků do roka. Někdy nekoupíš ani v otevřených krámích ničeho, není tam prodavače. Muezin volal k modlitbě a prodavač běžel do nejbližší mešity. Aby naznačil, že brzy se zas vrátí, natáhl jen špagátek přes krám. Nic se mu neodcizí!

Poblíž bazarů jsou veřejné kuchyně a zde možno studovat národní chutě turecké. V plechových nádobách jsou tu rozmanité pilafy, smažená játra, fizule s masem, hrách s masem, fizule zelené, suché a naložené v oleji, kusy pečené tykve s masem a rejží, upravená střeva ovčí („sarma“), zemčata s masem, na provazech se houpající „čiri“ čili sušené ryby, velmi tránovité ryby „palamidy“ a „lakardy“, strava to jen pro lid nejchudší atd. Chutně nevypadá nám zde ani jediné jídlo.

VIII

(Hasiči)

NEVIDĚL JSEM BOSPORUS ZA UMĚLÉHO OSVĚTLENÍ. Je prý to pohled k nepopsání krásný, když tisíce raket z výšin letí v zlatých obloucích vzhůru, když celé snopy jisker nesou se k jasnému nebi, na němž tak majestátně a klidně hoří mi-

liony velkých hvězd, a po moři se roztrásá různobarvý odlesk bengálských plamenů. Takové osvětlení stojí statisíce. Ale několikrát do roka bývá za noci osvětlení zcela zdarma — stojí jen několik lidských životů a několik set budov. Požáry tak velké, že se stávají až událostmi historickými, jsou v dřevěném Cařihradě a při nedbalosti orientální velmi husty. Slouží nejen k docílení pěkného obrazu nočního; policie je považuje přímo za hlavní prostředek — k okrašlování a zvětšování města. —

Je již tichá noc. Nahoře na otevřené chodbě janovanské věže v předměstí Galatě obchází strážník. Muž to v službách krále ohně, oděný v livrej barvy jeho, barvy červené. Obchází mlčky a hledí bystře na všechny strany. Někdy se nahne přes ochrannou zídku a hledí dolů. Dole je temno a mrtvo, Cařihrad spí. Jen chvilkami tu zakvílí hladoví psi a jen nahoře v křesťanské Peře kmitá se nějaký plamínek plynový.

Náhle sebou strážník škubnul. Poskočil nazad, ruka jeho máchla povětrím — „bum!“ zahlučel obrovský buben jakoby ranou dělovou.

A strážník přiskočil k hlásné troubě a volá dolů, kdeže spatřil vznik nějakého požáru. A zase tluče do bubnu. Dole ale již jsou běhouni na nohou. „Jangun var!“ řvou do vedlejších ulic, a běží k ulici hlavní. „Jangun var!“ „Ateš!“ řvou po nich ponocní, mlátí svými kyji do dláždění, do dveří a okenic, křičí, že hoří dole v samé Galatě, hned vedle moře a uprostřed „bidbazaru“, a běží pak přímo tam. Nahoře hlučí buben dále, již mu odpovídá druhý z tamté strany Zlatého rohu, s věže seraskierské (vojenského ministerstva). A již houkají také strážné baterie a ze všech strážnic běží vojáci, částečně se zbraní, částečně s koženými konvemi, sekyrami, bidly a žebříky.

Ohlušující vřava náhlá! Do spícího Cařihradu jako by byl zalehl hrom, celé obyvatelstvo je vzhůru, naučitel již zkušenost, že nebezpečno oddat se jakékoli důvěře. Ve všech oknech kmitají se světla, dvěře domů se otvírají, mužští běží plným proudem k požáru, hulákají a proklínají, a do všeobecného hukotu toho bouchají děla basem svým.

Na malém prostranství bidbazarském hoří již as deset budov plným plamenem. Obyvatelé domů okolních utíkají se svým

majetkem, sotva ale že se prodírají přibylým valem. Vojsko natáhlo kohoutky a dělá pořádek; kde se objevil nějaký hamal nebo sakka (vodař), ženou ho k ohni, ostatní obecenstvo je jen bito. Již pracují vojáci na strhování střech, již také přibyl paša nějaký a rozdává peníze mezi hasící lidi — ale hlavní věc: stříkačky, ty tu ještě nejsou! Paša dává rozkazy, vojenské silné hlídky vnikají do vedlejších ulic a po chvílce přivádějí skutečně i tulumbadži (hasiče) i stříkačky.

Rozedraní do naha, potlučení do krve nesou tulumbadži na ramenou malé stříkačky své, odplivují si a klejou. Byliť se strašně seprali. Na každou větší ulici počítá se totiž v Cařihradě po třech stříkačkách, jen as tak velkých jako Heronovy balony v některém fyzikálním kabinetu a naproti pověstně skvostným, pozlaceným stříkačkám newyorským vypadajících jako žebrákovo nemluvně. Ku každé jsou přidáni čtyři tulumbadži a těm se vyplácí zvláštní odměna, dojdou-li k požáru nejdřív. Proto se předhánějí, podrážejí si nohy, postaví stříkačky prostě na zem a seperou se. Nejdřív se musí udusit jich pračka, pak teprv požár. Obyčejně se jich několik ubije a stalo se již, že pračky staly se bitvami a trvaly několik hodin. Hasiči cařihradští těší se v tom ohledu již své pověsti; co věrní spojenci janičárů byli za Mahmuda také buď zároveň s těmito pobiti, buď do vnitřku Malé Asie zavezeni.

Konečně je celý požár „v nejpěknějším pořádku“. Domy hoří a vyhořují pěkně do čtyrhranu, sousední ulice šťastně se zachraňují. A po dvou hodinách se propouštějí všichni pomáhači již domů. Na spáleništi, po němž někdy ještě šlehne sebou pruh ohně jako had, je ovšem práce až do rána. Ve vedlejších četných tavernách námořnických zní hudba a zpěv a z oken smějí se vybledlé, kytkami ozdobené ženštiny. A druhého dne vyšlapují si hamalové jako páni — každý sobě nakradl, co mohl.

Pohořelí nesmějí sobě nijak stěžovat: už před čtyřmi nedělní připomenula jim laskavá policie, že — by tu mohlo hořet.